

יום הדין או בריאת העולם?

המקורות היהודיים מציעים מועדים שונים ותכנים שונים למהותו של ראש השנה

מאת: יואל רפל

כל הקורא את פסוקי התורה על ראש השנה חייב לשאול את עצמו, מהי מהותו ומהו תוכנו של יום זה. בחומש 'ויקרא' נאמר: "בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ, יְהִי לְכֶם שַׁבְּתוֹן--זִכְרוֹן תְּרוּעָה, מִקְרָא-קֹדֶשׁ. כֹּה-כָל-מִלְאֲכַת עֲבֹדָה, לֹא תַעֲשׂוּ; וְהִקְרַבְתֶּם אֵשֶׁה, לַיהוָה". (כג, 25-22). בחומש 'במדבר' נאמר "בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ, יְהִי לְכֶם שַׁבְּתוֹן--זִכְרוֹן תְּרוּעָה, מִקְרָא-קֹדֶשׁ. כֹּה-כָל-מִלְאֲכַת עֲבֹדָה, לֹא תַעֲשׂוּ; וְהִקְרַבְתֶּם אֵשֶׁה, לַיהוָה". (כט, 1). מתוך שני אזכורים אלה שעניינם יום תרועה, יום זיכרון תרועה, יקשה לדמיין את דיוקנו וצביונו של החג כפי שהוא מוכר לנו. עולה השאלה, כיצד הפך יום השבתון שהוא יום תרועה, וזה היה ככל הנראה תוכנו המרכזי של החג בתקופת המקרא, ליום המציין את תחילת שנה חדשה? מדוע דווקא היום הראשון בחודש השביעי?

נמשיך לשאול. בחומש 'שמות' נאמר על חודש ניסן כי "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם, רֵאשׁ חֲדָשִׁים: רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם, לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה". (יב, 2) מכאן שהשנה מתחילה בניסן ולא בתשרי, וראש השנה הוא א' בניסן. האזכור היחיד בתנ"ך לראש השנה הוא בספר יחזקאל, וגם שם התאריך אינו א' בתשרי "בראש השנה בעשור לחודש" (מ, 1) דהיינו, אם מדובר בתשרי היום הוא 'יום הכיפורים'.

המשנה הפותחת את מסכת ראש השנה מסבכת פעם נוספת את עניין התאריך. "ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ראש השנה למלכים... (לספירת שנות המלוכה), באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה. רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי. באחד בתשרי ראש השנה לשנים (מניין השנים מתחיל ב-א' תשרי) ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות. באחד שבט ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים בחמישה עשר בו.

העולה מהדברים כי מדובר בשני תאריכים שונים ששניהם ראש השנה: האחד הוא ראש השנה בניסן המציין אירוע היסטורי-יציאת מצרים ועל כן יוצר מסגרת לאומית-היסטורית, המועד השני, ראש השנה בתשרי המציין תאריך יותר אוניברסאלי, תאריך קוסמי, ראשית מניין השנים.

בתלמוד הבבלי, מסכת ראש השנה, אנו מוצאים מחלוקת מאד מעניינת בין רבי אליעזר ורבי יהושע. "תניא, רבי אליעזר אומר: בתשרי נברא העולם, ... בניסן נגאלו, בתשרי עתידין ליגאל. רבי יהושע אומר: בניסן נברא העולם, ... בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל" (ראש השנה י ע"ב - יא ע"א). משמעות מחלוקת זו היא, רבי אליעזר הסבור שהעולם נברא בתשרי כורך את הבריאה באופן ישיר בהתרחשות הגאולה. על פי השקפתו שהיא בייסודה אוניברסאלית הרי שבאותו תאריך בלוח, ראש השנה, שבו נברא העולם תתקיים גם הגאולה העתידית. דעתו של רבי אליעזר נותנת הסבר לקביעה, שלכאורה שרירותית, למועד ראש השנה, כיוון שבאותו יום נברא העולם, נברא האדם. רבי יהושע כורך, ולמעשה משעבד, את בריאת העולם והגאולה לתאריך לאומי, לאירוע היסטורי בתולדות עם ישראל.

המשנה השנייה במסכת ראש השנה פותחת "בארבעה פרקים העולם נידון" ובה ניזכר "בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון", על פי משנה זו ראש השנה מקבל משמעות של יום דין, משמעות שאין לה אזכור בתורה אך היא מוכרת לנו היטב בהגדרת היום כ'יום הדין'. על יסוד הפסוקים שהבאנו ניתן להבין את חשיבתם של חז"ל שהעמידו את תכני היום סביב שלושה נושאים: יום בריאת האדם, יום המשפט והדין ויום המלכת האל-תכנים שאינם נזכרים כלל במקורות המקראיים. "בתפילותיו של היום-כותבת שרה פרידלנד בן-ארזה, הנכוחו חז"ל את שני היסודות האחרונים - דינם של כל באי עולם, המניע את האדם לתשובה, מצד אחד, והמלכת האל על כל יושבי תבל, מצד שני". אם כן, מהם תכני החג-יום דין, יום בריאת העולם, יום תחילת שנה ומה משמעות כל אחת מאותן משמעויות? היש קשר בין יום הדין ליום בריאת העולם ליום שבו עתידה להתרחש הגאולה?

בתפילות הימים הנוראים ביקשו חז"ל לתת ביטוי לשלושת תכני החג-בריאת העולם, המלכת האל ומשפטם ודינם של בני אנוש. בפתיחת הקטע 'זיכרונות' בתפילת המוסף נאמר "זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֵׂיךָ זְכוֹר לַיּוֹם רִאשׁוֹן". ביום הראשון 'תחילת מעשיך' הוא יום **בריאת העולם**. בקטע הנאמר פסוק פסוק לפני תקיעות השופר אנו ממליכים את אלוהי ישראל על העולם כולו. "כָּל הַעַמִּים תִּקְעוּ כַּף הָרִיעוּ לְאֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה. כִּי ה' עֲלִינוּ נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל הָאָרֶץ. יִדְבַר עַמִּים תַּחֲתֵינוּ וְלֵאמֹים תַּחַת רַגְלֵינוּ... עֲלֵה אֱלֹהִים בְּתִרְעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר... כִּי מֶלֶךְ כָּל הָאָרֶץ אֱלֹהִים זָמְרוּ מִשְׁכִּיל. מֶלֶךְ אֱלֹהִים עַל גּוֹיִם אֱלֹהִים יֵשֵׁב".

הפיוט הקצר '**היום הרת עולם**' הנאמר או מושר לאחר כל מקבץ של תקיעות שופר נותן ביטוי למשפטם של כל יצורי אנוש ביום ראש השנה. הביטוי הפותח, הלקוח מספר ירמיהו, 'היום הרת עולם' – נותן אף הוא ביטוי ליסוד של בריאת העולם כתוכן החג ומתאר אותו כלידה, כבריאת העולם, הרת מלשון הריון:

הַיּוֹם הַרְתָּ עוֹלָם
הַיּוֹם יַעֲמִיד בְּמִשְׁפָּט כָּל יְצוּרֵי עוֹלָמִים
אִם כְּבָנִים אִם כְּעַבְדִּים
אִם כְּבָנִים רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים
וְאִם כְּעַבְדִּים עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיֹת עַד שֶׁתַּחַנְנוּ
וְתוֹצִיא כְּאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ
אִיּוֹם קְדוֹשׁ

